

GÜVENLİK İKLİMİNDE AĞIRLIĞI ARTAN AKTÖRLER OLARAK ÖZEL ASKERÎ ŞİRKETLER: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SERÜVEN

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Özel güvenlik şirketleri, istihbari teşebbüsler, çatışma bölgesine lojistik hizmet veren ancak silahlı varlık da gösterebilen yapılar, farklı alt sınıflandırmalarıyla birlikte savaşın “özelleşen” yüzünü göstermektedir.

”

2 1.yy’da cereyan eden çatışmalar artan biçimde savaşın değişen doğasına dair tartışmaları artırmış ve hibrit unsurları içeren bir görünüm arz etmiştir. Literatürde tarih boyu her çatışmanın öyle veya böyle hibrit unsurlar içerdiğine dair öne çıkan tartışmalar olmakla birlikte araçların çeşitliliği ve “buçuk cephe”lerin fazlalığı bağlamında her önemli askerî sıçrama süreci savaşın doğasında önemli dönüşümler meydana getirmiş ve bugünkü hâline taşımıştır. Genetikten nanoteknolojiye, iletişim ve bilişim teknolojilerinden mikrobiyolojiye, otomasyon sistemlerinin ve ro-

botların artan görünürlüğünden elektronik savaşa, devlet dışı aktörlerden bunların bir alt kümesi olarak da sayılabilecek olan, bu çalışmanın da ana odağını oluşturan özel askerî şirketlere çatışmanın doğası önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak önemli bir kırılmayı gerçekleştirmiş görünmektedir. Bu çerçevede en önemli başlıklardan biri ise tarihi farklı form ve ölçekleriyle daha eskilere dayanmasına karşın 11 Eylül sonrası giderek daha fazla önem kazanan özel askerî şirketlerdir (ÖAŞ). Özel güvenlik şirketleri, istihbari teşebbüsler, çatışma bölgesine lojistik hizmet veren ancak silahlı varlık da gösterebilen yapılar, farklı alt sınıflandırmalarıyla birlikte savaşın “özelleşen” yüzünü göstermektedir. Bu çalışma bir seri olarak sunulacak biçimde ilk olarak tarihsel serüven ve kavramsal zemini oturtmayı hedefleyecektir.

Özel Askerî Şirketler: Tarihsel Serüven, Öne Çıkan Firmalar ve Sözleşmelerden Örnekler

Modern, kurumsallaşmış ve profesyonel ÖAŞ’lerin tarihi serüveni -bu yapıları yüzyıllardır var olagelmış paralı askerlerden ayırmak suretiyle- 1960’lara kadar gitmektedir. İlk olarak İngiliz özel kuvvetleri (SAS) mensupları tarafından kurulan, kendisi de bizzatıhi SAS kurucularından olan Albay Sir David Sterling’in Watchguard International firması 1967’de sahneye çıkmıştır. Okyanusun öte yakasında ise 1931’de temelde inşaat ve müteahhitlik firması olarak kurulan Vinnell’in Vietnam’a inşaat desteği için dahli ve 1970’lerle birlikte askerî destek de veren bir şirkete dönüşmesi bu anlamda dönüm noktalarından kabul edilebilecektir. İngiltere’de Watchguard’ın ortaya çıkması ve ABD’nin

Vietnam'da Vinnell tercihi bugünkü ÖAŞ tartışmalarının arka planında yatan temel kırılma noktaları olmakla birlikte ÖAŞ'lerin genel anlamda alan kazanmasının önemli nedenlerinden biri olarak da değerlendirilebilir. Zamanla Watchguard'ın Körfez'deki özel kuvvetler ve yakın koruma kadrosunun eğitimleriyle başlayan sözleşmeleri giderek ülkelerin içerisindeki muhalif gruplar ve isyan

hareketlerinin bastırılmasından Ortadoğu'nun ötesinde Afrika, Latin Amerika ve Doğu Asya'daki orduların eğitilmesine kadar uzanmıştır. Yine bu dönemde kurulan ve esasen 1974'te yine eski SAS mensupları tarafından David Walker önderliğinde kurulan KM Services'in (İngiliz örtülü operasyonları için argo olarak kullanılan Keanie Meenie ifadesinden geldiği değerlendirilmektedir) devamı mahiyetinde olarak yine aynı isim tarafından 1978'de kurulan Saladin Güvenlik Şirketi de Ortadoğu ve Doğu Asya'da KMS ve Watchguard'la benzer yukarıda sayılan işlevleri yerine getirmiştir.

ÖAŞ'ler konusundaki ilk sıçrama soğuk savaşın sonu ve ABD'nin Körfez Savaşı'yla birlikte derinleşen Körfez angajmanı olurken ikinci büyük sıçrama 11 Eylül sonrası görülmüş ve Afganistan ve Irak müdahaleleriyle süreç astronomik büyüme göstermiş ve giderek ÖAŞ'siz bir askerî hamle düşünülm(e)mez hâle gelmiştir. Irak'ta ÖAŞ mensuplarının sayısına dair nihai net rakam olmamakla birlikte kaynakların 15 ila 25 bin aralığında yoğunlaştığı görülmektedir.

Erken dönem aktörler arasında en önemlilerinden bir diğeriye Güney Afrika merkezli en tartışmalı aktörlerden olan Executive Outcomes'ın (EO) Sierra Leone sivil savaşındaki dahlidir. Bir diğer daha yakın tarihli ancak asıl kırılma

noktası kabul edilebilecek 2001 öncesinde dair örnekte Rus Sukhoi Dizayn Bürosu isimli şirket 1999'da Etiyopya'ya Eritre ile olan savaşı için Su-27 uçakları aktarmış, bunları kullanacak insan kaynağına sahip olmayan ülkeye eski Rus savaş pilotları, teknik personel ve

yer hizmetleri personeli de gönderildiği o dönemde dile getirilmiştir.

Soğuk savaş sonunda konvansiyonel orduların kısıtlanması çabası çerçevesi içerisinde ABD ordusu 1990'dan 2008'e kadarki süreçten itibaren 3'te 1 oranına varacak bir

küçülmeye giderken özel askeri şirketler ise aynı süreç içerisinde 1'den 90'a ulaşmıştır. Soğuk savaş sonrasında orduların küçültülmesiyle birlikte silahlı kuvvetlerin yerine getirmesi gereken görevler ve fonksiyonların azalmadığı, aksine kimi alanlarda artış gösterdiği

ve derinlik kazandığı değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu kapasite ve vazife arasındaki boşluk ÖAŞ'ler için ciddi bir alan açmış, ÖAŞ'ler konusundaki ilk sıçrama soğuk savaşın sonu ve ABD'nin Körfez Savaşı'yla birlikte derinleşen Körfez angajmanı olurken ikinci büyük

sıçrama 11 Eylül sonrası görülmüş ve Afganistan ve Irak müdahaleleriyle süreç astronomik büyüme göstermiş ve giderek ÖAŞ'siz bir askeri hamle düşünülm(e)mez hâle gelmiştir. Irak'ta ÖAŞ mensuplarının sayısına dair nihai net rakam olmamakla birlikte kaynakların

15 ila 25 bin aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. 2008 verilerine göre dahi sahadaki ÖAŞ mensuplarının sahadaki ABD askerine eşit veya biraz daha yüksek sayıda olduğu değerlendirilmekteydi ki ABD'nin sahadaki angajman biçimini değiştirme süreciyle bu sayı bugün ABD askerlerinden kayda değer ölçüde fazla olmakla birlikte giderek de aradaki makas açılmaktadır. Afganistan'da ise bu dönemde sahadaki ABD varlığının yüzde 60'tan fazlası sözleşmeli aktörlerden oluşmaktadır. Barack Obama döneminde büyük artış gösteren anlaşmalar neticesinde 2015 itibarıyla sahada ABD askerinin 3 katı kadar ÖAŞ mensubu bulunduğu tespit edilmiş. Kıyaslama açısından bakıldığında bu oran 2007'de eşite yakın seyrederken 2013'te üniformalı personelden yüzde 40 ile 50 fazlasına çıkmıştır ki bu durum da Obama döneminde yeni ihalelerdeki artışı ortaya koymaktadır. 2015'te yalnızca Pentagon'un ÖAŞ'lere aktardığı para 270 milyar dolar, 2007-2014 arasında ABD Savunma Bakanlığının

ÖAŞ'lere Irak ve Afganistan özelinde aktardığı meblağ ise 215 milyar dolardır.

Irak ve Afganistan'a dair bahsedilen manzaranın öncülü olarak, ABD Ordusunun 1998'de Kosova'daki denetleme görevini DynCorp şirketine vermesi sahadaki bizatihi angajmanın kısmen veya tamamen devrine dair önemli dönüm noktalarından biri olmakla birlikte soğuk savaş sonrası güç azaltımlarının sahadaki yansıma biçimlerine dair de önemli bir örnektir. DynCorp bu kapsamda 150 adet silah denetçisi ve ilgili uzmanı ABD adına AGİT Kosova Denetleme Misyonuna tedarik etmiştir. Bir diğer önde gelen ABD menşeli şirket MPRI da bölgede 1994 yılında ABD'den aldığı 45 adet Sırbistan'da Bosna-Hersek'teki Sırp'lara silah geçirilmediğine dair sınır gözetleme sözleşmesiyle öne çıkmıştır. Balkanlar'da uluslararası toplumun ciddi biçimde eleştirildiği ve aksiyon almakta geç kaldığı değerlendirilmelerinin yaygın olduğu bir ortamda ÖAŞ'lerin böylesi durumlarda ülkelerin aksiyon almak

istemediği veya belirli riskler dolayısıyla tercih etmediği zamanlarda daha ideal bir çözüm olabileceği düşüncesi de bu çerçevede güçlenmiştir.

“

Örneğin Pacific Architects and Engineering (PA&E), ismiyle bir lojistik destek firması görüntüsü vermekle birlikte ABD tarafından Gana, Nijerya ve Senegal'de kuvvet eğitimlerine dair ihaleler verilmiştir. 2004 yılında Irak yönetimi tarafından Sandline'in eski yöneticisi Tim Spicer tarafından kurulan İngiliz Aegis Güvenlik Hizmetleri, 293 milyon dolarlık bir anlaşmayla ülkedeki ÖAŞ'lerin koordinasyonu görevlendirilmiştir ki bu da sahadaki yoğun ÖAŞ varlığının altını çizmektedir.

”

ÖAŞ'ler havaalanı güvenliğinden şirketlerin doğal kaynaklar, inşaat vb. faaliyetlerinin ve personellerinin güvenliğine, STK'lardan gazetecilerin güvenliğine ve yerel güvenlik güçlerinin eğitiminden bölgedeki koalisyon güçlerinin güvenliğine ve giderek artan biçimde sorgulamalara kadar pek çok farklı görev icra etmektedir. Bununla birlikte pek çok ÖAŞ bu alanların birden fazlasında da destek sunabilmektedir. Örneğin Pacific Architects and Engineering (PA&E), ismiyle bir lojistik destek firması görüntüsü vermekle birlikte ABD tarafından Gana, Nijerya ve Senegal'de kuvvet eğitimlerine dair

ihaleler verilmiştir. 2004 yılında Irak yönetimi tarafından Sandline'in eski yöneticisi Tim Spicer tarafından kurulan İngiliz Aegis Güvenlik Hizmetleri, 293 milyon dolarlık bir anlaşmayla ülkedeki ÖAŞ'lerin koordinasyonu görevlendirilmiştir ki bu da sahadaki yoğun ÖAŞ varlığının altını çizmektedir. İngiliz Defense Systems Limited (DSL) Cezayir, Angola, Kolombiya, Sri Lanka, Papua Yeni Gine, Mozambik gibi ülkelerde faaliyet göstermiş, hem ayaklanma bastırma konusunda destek ve eğitim vermiş hem buralarda De Beers, Texaco, Chevron, BP gibi dev şirketlerin güvenliğini hem de CARE ve USAID gibi yardım temelli aktörlerin güvenliğini sağlamıştır. Her ne kadar Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ÖAŞ'lere dair rapor için görevlendirilen BM Paralı Askerler Özel Raportörü Enrique Bernales Ballesteros ÖAŞ'ler için ciddi biçimde cezalandırılması gereken kriminal yapılar oldukları ve insan hakları ihlalleri ile güçlü bağları olduğu yaklaşımını not etmişse de biziatihi BM de sıklıkla ÖAŞ'lerden yararlanmakta, yıllık 400 milyon dolara varan fonları bu doğrultuda aktarmaktadır. Bu hızla büyüyen ve devasa bir endüstri hâlini alan şirketlerin oluşturduğu insan hakları ihlalleri ve hukuki gri alanlar ise ÖAŞ'lere dair literatürün en önemli başlıklarından birini oluşturması hasebiyle ileriki yazıda ele alınması planlanmaktadır.

ÖAŞ'ler, genel itibarıyla avantaj ve riskleri bir arada barındıran, ileriki çalışmalarda ele alınacağı üzere denetim ve mesuliyet konularında oldukça temel hukuki sorularla örülü bir tartışmanın

odağındaki aktörlerdir. Sahadaki varlıkları hem masrafın azaltılması hem de pek çok uluslararası krizde görüldüğü üzere aktörlerin bir arada gerekli aksiyonu almasının uzun sürdüğü ya da mümkün olmadığı durumlarda çok daha hızlı bir ara çözüm olarak değerlendirilebilir olduğu için cazibelerini artırmaktadır. Genel itibarıyla Batı'da devletin minimize edilme çabası içerisinde askerî alanda bu eğilimin yansması olarak da giderek artan biçimde ÖAŞ'ler çatışma iklimlerinin ana aktörlerinden biri hâline gelmektedir. ÖAŞ'ler yeni girilen sahalarda nispeten doğrudan müdahaleye kıyasla daha az yerel ve uluslararası tepki toplamaktadır.

ÖAŞ'ler bahsedilen hukuki sorunlardan insan hakları ihlallerine, denetlenebilirlik sorunlarından şeffaflık problemlerine kadar pek çok meydan okumayı da içinde barındırmaktadır. Uluslararası düzenlemeler şu ana kadar bu meseleye dair tafsilatlı bir çerçeve çizemediği, çözüm bulamadığı gibi bundan sonra da gerek ana aktörlerin ÖAŞ'lere giderek daha fazla ihtiyaç duyması gerekse de tam olarak bu belirsizliğin bir ÖAŞ'nin tercih edilmesindeki ana faktör olması nedeniyle öngörülebilir gelecekte de somut uygulama ve kısıtlamalar getirecek bir uluslararası düzenleme beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Öte yandan, kendi devletleriyle ilişkileri ne kadar yakın olursa olsun ÖAŞ'ler kâğıt üzerinde bağımsız hareket eden aktörler olarak değerlendirilmek suretiyle -gerçekçi olup olmadığı tartışmalı olsa da- spesifik bir ülke dış politikasını yansıtmaz bir görüntü çizebilmektedir. Bununla birlikte ülkeler açısından da hem sorumluluğun hem de maliyetin azaltılması ve yönetimlerin içerideki sorgulama ve yavaşlatma süreçlerini by-pass edebilmeleri için de bir imkân tanımaktadır. Bununla birlikte ÖAŞ'ler bahsedilen hukuki sorunlardan insan hakları ihlallerine, denetlenebilirlik sorunlarından şeffaflık problemlerine kadar pek çok meydan okumayı da içinde barındırmaktadır. Uluslararası düzenlemeler şu ana kadar bu meseleye dair tafsilatlı bir çerçeve çizemediği, çözüm bulamadığı gibi bundan sonra da gerek ana aktörlerin ÖAŞ'lere giderek daha fazla ihtiyaç duyması gerekse de tam olarak bu belirsizliğin bir ÖAŞ'nin tercih edilmesindeki ana faktör olması nedeniyle öngörülebilir gelecekte de somut uygulama ve kısıtlamalar getirecek bir uluslararası düzenleme beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Sonuç olarak ÖAŞ'ler, tarihsel serüveni oldukça uzun ve girift, avantaj ve dezavantajların iç içe geçtiği, bugünün çatışmalarında giderek vazgeçilmez bir mahiyet kazanan, önümüzdeki yıllarda ise önemleri artmaya devam edecek ve bu süreçte ise bulundukları gri alan üzerine tartışmaların derinleşeceği başat aktörlerdendir. ■